VIKIPEEDIA

Vadja keel

Vadja keel (*vađđaa tšeeli*, vanema nimega *maa tšeeli* või *maatšeeli*) on olnud üks väikseima kõnelejaskonnaga läänemeresoome keeli, vadjalaste emakeel. Vadja keele lähim sugulaskeel on põhjaeesti keel.

Uurali keelkonna kõigile keeltele omaselt on vadja keel soovõrdne, selles puudub grammatiliselt sugu.

vadja keel (vađđa tšeeli, maatšeeli, maa tšeeli)	
Kõneldakse	Venemaal
Piirkonnad	Ingeri
Kokku kõnelejaid	68
Keelesugulus	uurali keeled soomeugri keeled soome-permi keeled läänemeresoome keeled **vadja keel**
Keelekoodid	
ISO 639-2	vot
ISO 639-3	vot

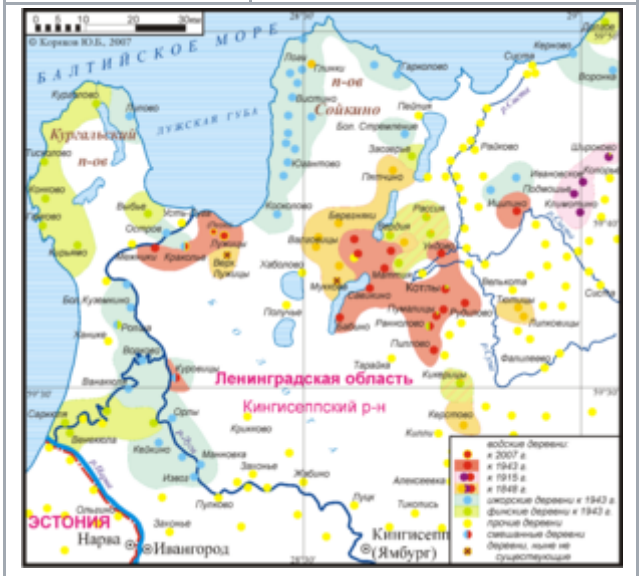

Vadjalaste asualad Ingeris, märgitud punaselt

Sisukord

Ajalugu
Seisund
Õpetus
Keelenäited
Vaata ka
Viited
Kirjandus
Välislingid

Ajalugu

Keeleteadlase Petri Kallio hinnangul on vadja keele lähim sugulane põhjaeesti keel, millega ta jagab ühist algkeelt (nn *keskne läänemeresoome keel*, inglise keeles *Central Finnic*), ehkki tegu oli pigem murdekontiinumi kui ühtse keelega. Vadja ja põhjaeesti keele lahknemise ajaks on Pekka Sammallahti hinnanud viikingiaega (800–1050 pKr)[1] Tiit-Rein Viitso analüüsi kohaselt jagunes see algkeel, mida tema kutsub *maa(keele)ks*, kõigepealt *(põhja)eesti* ja *vaia* murdeks. Viimasest omakorda kujunesid vadja keel, kirde-eesti rannikumurre (Viitso kasutab nime *alu*) ja idaeesti murre (ehk *vaiga*).[2]

Arheoloog Valter Lang näeb vadja keele kujunemise algusena eelrooma rauaajal ja rooma rauaajal Põhja-Eestist Isuri platoo lääneossa liikunud rahvastiku (ja ühtlasi läänemeresoome keele) rännet, millest annab tunnistust vastavasuunaline tarandkalmete levik ja sarnane leiuaines. Isuri platoo senine rahvastik, kes Langi arvates kõneles lääneuurali seda keelevormi, millest tänapäevani on säilinud vaid saami keeled, assimileerus. Vadjalaste ja põhjaeestlaste kultuurilised ja keelelised erisused hakkasid Valter Langi hinnangul tekkima 2. aastatuhande algul (hilisrauaajal) ja süvenesid 13.–14. sajandil.[3] Sellele aitas kaasa

kummagi rühma sattumine erinevate riikide territooriumile. Vadja keelt hakkas mõjutama venelaste, isurite ja soomlaste kolonisatsioon.[3][4][5] Ilma selleta oleks vadja keel Viitso arvates lihtsalt üks eesti keele murderühm.[4]

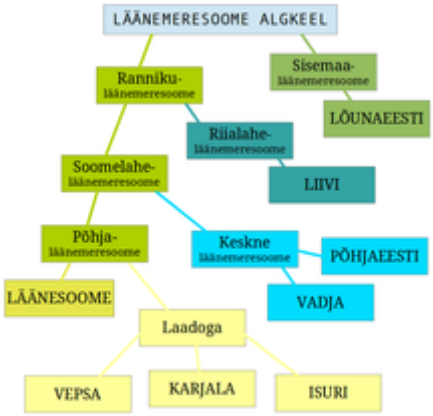

Vadja keele paiknemine läänemeresoome keelepuul Petri Kallio ja Valter Langi järgi

Seisund

Vadja keel on hääbumas. Suvel 1998 kõneles seda emakeelena suuremal või vähemal määral umbes 30–40, suvel 2003 umbes kümme inimest kolmes Lauga jõe suudme lähedases külas. Vadjalasi on 70–80. Noorim vadja keelt kõnelev vadjalane sündis aastal 1935. 1989. aastal rääkis vadja keelt veel 62 inimest. 2010. aasta rahvaloenduse andmetel oskas Venemaal vadja keelt 68 inimest.[6]

Vadja keeles on tavaliselt eristatud nelja murret[7] ja mitu erinevat murrakut:

- † idavadja
- läänevadja
  - † Mäe vadja
  - † Oru vadja
  - Vaipoole vadja
- Kukkusi vadja
- † kreevini

Kuigi Kukkusi vadja keelt on tavaliselt määratletud isuristunud vadja murdena,[8] on Petri Kallio ja Tiit-Rein Viitso sellise klassifitseerimise vastu argumenteerinud. Kallio hinnangul on tegu, vastupidi, vadjastunud isuri murdega.[9] Viitso peab seda isuri keelele lähedaseks, ent siiski eraldiseisvaks läänemeresoome murdeks. Tema arvates hakati kukkusilasi vadjalasteks pidama sellepärast, et nad ühest küljest polnud isurid ega soomlased, teisalt olid aga kunagise Vadja viiendiku asukad.[10]

Murretest on järel veel läänevadja Vaipoole murrak. Lätis Bauska ligidal räägitud kreevini murre on kadunud juba 1800. aastatel. Idavadja oli hääbumas juba 1900. aastate algusepoolel, aga see säilis Itšäpäivä külas veel 1960-ndate lõpuni, millal viimane rääkija suri. Läänevadja Mäe ja Oru murrakud hääbusid samuti 1960. aastatel.

Vadja keelt esindas 2006. aastal Östersundis toimunud Euroopa regionaal- ja vähemuskeelte lauluvõistlusel Liet Lavlut lauluga "Kui miä kazvõlin kanaine" ansambel Raud-Ants.

Õpetus

Veel 21. sajandi esimestel aastatel õpetati lastele vadja keelt Luutsa küla koolis, kuid loobuti huvipuuduse tõttu. 2011. aasta alguses avati Kingissepa koduloomuuseumis vadjalastele ja isuritele pühapäevakool, kus õpetatakse ka vadja kultuuri ja keelt. [11]

Vadja keelt võib õppida mitmes ülikoolis:

- Helsingi Ülikool, Soome-ugri osakond: Läänemeresoome keeled
- Joensuu Ülikool, Soome keele ja kultuuriteaduse osakond: Läänemeresoome keeled

- Jyväskylä Ülikool, Keelte osakond: Läänemeresoome keeled
- Tartu Ülikool, Eesti ja üldkeeleteaduse instituut: Soome-ugri osakond.

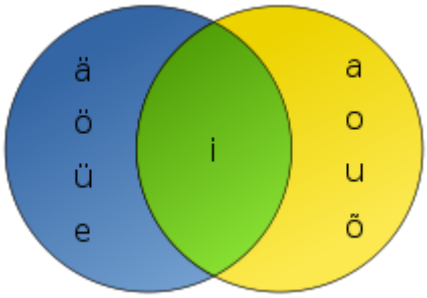

Vadja keele vokaalharmoonia Venni diagrammil (sinine – eesvokaalid, roheline – neutraalne, kollane – tagavokaalid)

Keelenäited

Mõned näited:

Terve! Tere päivä!

Tere oomnikkoa!

Tere õhtagoa!

Jäämm yvässi!

Kuza piippu?—Ađđaa nalla.

Kuza aita?—Tuli põlõtti.

Kuza tuli?—Vesi sammutti.

Kuza vesi?—Ärcä ryyppäzi.

Tuli lumi,

Lumi suli,

Tuli vara cesä.

Menin mettsää cävelemää,

Leyzin linnuu pezää.

Pezäz õli muna,

Munaz õli poika,

Poigall õli nokka

Niku kaivokokka.

Pyhä Iilia izäntä

Pyhä Pedro armollin

Tuõ meilee võõrazii

Meill on kagradõ kassamatta

Õzrad ovad veel kõik õkaa täynn

Too tuucad tullõz

Hattaraizõd harvukkaizõd

Ja pilved suurõd paksud

Too meilee vihmaa!

Vaata ka

- Vadjamaa
- Vadjalased

Viited

1. Petri Kallio (2014) The Diversification of Proto-Finnic (https://www.academia.edu/10172149/The_Diversification_of_Proto-Finnic). Kogumikus: Joonas Ahola ja Frog (toimetajad), "Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland", lk 155–168. *Studia Fennica Historica* 18. Helsinki. Lk 160–163
2. Tiit-Rein Viitso (2008). "Eesti keele päritolust" (lk 17–24) ja "Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu" (lk 46–63). Raamatus: Tiit-Rein Viitso. Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 20, 57
3. Valter Lang (2018). Läänemeresoome tulemised. *Muinasaja teadus 28*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 251–252
4. Tiit-Rein Viitso (2008). "Keelesugulus ja soome-ugri keelepuu" (lk 28–45). Raamatus: Tiit-Rein Viitso. Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 31
5. Gustav Ränk (1960). Vatjalaiset, 9–18
6. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf
7. Vadjalased (http://www.erm.ee/et/vadjalased), Eesti Rahva Muuseum
8. Tiit-Rein Viitso (2008). "Eesti keele päritolust" (lk 17–24). Raamatus: Tiit-Rein Viitso. Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 20
9. Petri Kallio (2014) The Diversification of Proto-Finnic (https://www.academia.edu/10172149/The_Diversification_of_Proto-Finnic). Kogumikus: Joonas Ahola ja Frog (toimetajad), "Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland", lk 155–168. *Studia Fennica Historica* 18. Helsinki. Lk 162
10. Tiit-Rein Viitso (2008). "Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu" (lk 46–63) ja "Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned" (lk 64–70). Raamatus: Tiit-Rein Viitso. Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 62, 65–66
11. Vadjalased, põlisrahvas sadama külje all (http://www.epl.ee/news/eesti/vadjalased-polisrahvas-sadama-kulje-all.d?id=51294665#upper_vote) Päevaleht

Kirjandus

- Adler, Elna ja Merle Leppik: Vadja keele sõnaraamat. Tallinn: Signalet, 1990, 1994; Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut, 1996, 2000.
- Grünberg, Silja toim. Vadja keele sõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Tallinn 2013: Eesti Keele Sihtasutus

- Ariste, Paul: Wotische Sprachproben. Eesti Keele Arhiivi Toimetised 4. Tartu, 1935.
- Ariste, Paul: A grammar of the Votic language. Bloomington: Indiana University, The Hague, The Netherlands: Mouton & Co., 1968 (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series 68).
- Ariste, Paul: Vadjalaste laule. Emakeele Seltsi toimetised 3. Tallinn, 1960.
- Ariste, Paul: Vadja muinasjutte. Emakeele Seltsi toimetised 4. Tallinn, 1962.
- Ariste, Paul: Vadja rahvakalender. Emakeele Seltsi toimetised 8. Tallinn: Valgus, 1969.
- Ariste, Paul: Vadjalane kätkist kalmuni. Emakeele Seltsi toimetised 10. Tallinn: Valgus, 1974.
- Ariste, Paul: Vadja mõistatusi. Emakeele Seltsi toimetised 13. Tallinn: Valgus, 1979.
- Ariste, Paul: Vadja keele lugemik eesti filoloogia üliõpilastele. Tartu, 1980.
- Ariste, Paul: Vadja rahvalaulud ja nende keel. Emakeele Seltsi toimetised 22. Tallinn: Valgus 1986.
- Heinsoo, Heinike: Vad'd'a sõnakopittõja. (*Esimene vadja keele lugemik*). 2015.
- Kettunen, Lauri: Vatjan kielen äännehistoria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 185. Helsingi, 1930.
- Kettunen, Lauri: Vatjan kielen Mahun murteen sanasto. Castrenianumin toimitteita 27. Helsingi, 1986.
- Kettunen, Lauri ja Lauri Posti: Näytteitä vatjan kielestä. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 63. Helsingi: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1932.
- Laakso, Johanna: Vatjan käänteissanasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 49. Helsingi: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1989.
- Lauerma, Petri: Vatjan vokaalisointu. Helsingi: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1993. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 214) ISBN 951-9403-57-4.
- Mälk, Vaina: Vadja vanasõnad. Tallinn: Eesti Raamat, 1976.
- Posti, Lauri: Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. Helsingi: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1980 (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIX).
- Salminen, Väinö: Runonäytteitä Vatjan kielestä. Helsingi: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1928.
- Tsvetkov, Dmitri: Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto. Helsingi: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1995 (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXV).
- Tsvetkov, Dmitri: Vadja keele grammatika. Tallinn, 2008.
- Viitso, Tiit-Rein: Vadja keele Luutsa-Liivtšülä murraku fonoloogia. Emakeele Seltsi aastaraamat VII. Tallinn, 1961.

Välislingid

- Vadja keele sõnaraamat (http://www.eki.ee/dict/vadja)
- Virtual votic (https://virtual-votic.webnode.fi/)
- Vadja-inglise sõnaraamat (http://web.archive.org/19990208205656/www.geocities.com/Vienna/3259/ve.html)
- Ingermaan sana (https://ingermaan-sana.webnode.fi/draastui/)
- Vad'd'a sõnakõpittõja (https://en.calameo.com/read/0052581451a4686e9ab9e)
- Ämmese vanukassaa (http://vadda.keeleleek.ee/)

Vadja Vikipeedia projekt Vikiinkubaatoris

v · r (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Mall:Uurali_keeled&action=edit) **Uurali keeled ja murded**

ugri keeled	handi keel • mansi keel • ungari keel
permi keeled	komi keel (permikomi keel, jazva murre) • udmurdi keel

	(bessermani murre)
mari keeled	niidumari keel • mäemari keel (loodemari murre)
mordva keeled	ersa keel • mokša keel
saami keeled	Akkala saami keel † • Inari saami keel • Kemi saami keel † • Kildini saami keel • koltasaami keel • turjasaami keel • Lule saami keel • lõunasaami keel • Pite saami keel • põhjasaami keel • Ume saami keel
läänemeresoome keeled	eesti keel (mulgi keel, setu keel, tartu keel, võru keel) • isuri keel • karjala keel (livviko ehk Aunuse karjala keel, lüüdi keel) • liivi keel • soome keel (kveeni keel, meä keel) • vadja keel (kreevini keel) • vepsa keel
samojeedi keeled	neenetsi keel (tundraneenetsi keel • metsaneenetsi keel) • eenetsi keel • nganassaani keel • sölkupi keel • kamassi keel † • matori keel † (koibali keel †) • juratsi keel †
kindla klassifikatsioonita keeled	meštšera keel † • muromi keel † • merja keel † • tšuudi keel † •

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Vadja_keel&oldid=5628980"

Selle lehekülje viimane muutmine: 14:53, 12. mai 2020.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.